

KOLBÁSZ ÉS KERÍTÉS

SZÁNTÓ VERONIKA

Peter Singer:

Az állatok felszabadítása

Ford. Garai Attila

Oriold és Társai, Budapest, 2019.

284 old., 2950 Ft

Elő megjelenése után 44 évvel magyarul is olvasható a modern állatvédő mozgalmak és az állatok erkölcsi státuszáról szóló filozófiai diskurzus alapszövege.¹ Fontos filozófiai művek magyar fordítására ennél többet is kellett már várni, de az igazán korszakalkotó szövegek esetében az elavulás kérdése nemigen vetődhet fel. Singer könyve azonban nem szokványos filozófiai mű. *Az állatok felszabadítása* egyszerre normatív etikai elmélet és tényfeltáró-leleplező dokumentumkönyv; szerzője egyszerre szól az olvasóhoz egyetemen oktató morálfilozófusként és bojkottot hirdető mozgalmárként. Amikor 2014-ben egy újságíró megkérdezte Singertől, min változtatna, ha ma látna hozzá a könyv megírásához, azt válaszolta, hogy ma már egyáltalán nem is akarná megírni, mert nem lenne rá szükség.² Ma már kevesen vitatnák, hogy az állatokkal szembeni bánásmód komoly etikai kérdéseket vet fel, amelyekkel kutatóintézetek és folyóiratok foglalkoznak; a vegetarizmus szélesebb körben elterjedt; a laboratóriumok és a nagyüzemi állattartó gazdaságok zárt világának működéséről pedig sokkal több információ áll rendelkezésre. Részben persze éppen Singer könyvének köszönhető, hogy ha ma valaki vegánnak mondja magát, már senki sem gondol arra, hogy az illető Las Vegasból való. Singer válasza mégis arra utal, hogy könyvét bizonyos értelemben – éppen elsőpró sikerének is köszönhetően – valamelyest meghaladta az idő. Mi hát a jelentősége annak, hogy mostantól *Az állatok felszabadítása* a magyar közönség számára is elérhető?

Először is fontos emlékeztetni rá, hogy Singer már eddig is olvasható volt magyarul. 1975-es könyvének első fejezete (*Minden állat egyenlő*) egy azonos című korábbi folyóiratcikk³ átdolgozott, közérthetőbb változata. Ez jelent meg 2005-ben magyarul is a Lányi András és Jávor Benedek szerkesztette *Környezet és etika* című szöveggyűjteményben.⁴ Ez a cikk Singer állatfelszabadítási elméletének erkölcsfilozófiai megalapozását nyújtja. A könyv ugyanezt a filozófiai

argumentumot ismétli meg, némileg leegyszerűsített formában.

Singer egalitárius filozófusként az érdekek egyenlő figyelembevételének normatív elvéből indul ki. De kiknek az érdekeiről van szó? Miféle létezőknek lehetnek érdekeik? Singer arra a következtetésre jut, hogy az érdekek birtoklásának szükséges és elégséges feltétele az érzőképeség (*sentience*), vagyis a szenvedésre (fájdalomra), illetve öröme (élvezetre) való képesség. Az érzőképeség az a kritérium, amely kijelöli az erkölcsi szféra határát. Az állatok – legalábbis bizonyos állatok – az emberhez hasonlóan és az élettelen tárgyaktól eltérően – képesek arra, hogy jól érezzék magukat vagy szenvedjenek. Csak érzőképeséggel felruházott lények esetén van értelme érdekekről beszélni. Az állatoknak érdekük, hogy az örömet okozó állapotot megőrizték, a szenvedést pedig elkerüljék. Az emberek érdekei pedig semmivel sem nyomnak többet a latban, mint az állatok (hasonló) érdekei, és fordítva. Ha ugyanis az emberek kitüntetett erkölcsi státuszát fenn akarjuk tartani, és olyan képességekre hivatkozva vonjuk meg az erkölcsi szféra határát, amelyekkel csak emberek rendelkeznek (például magas szintű absztrakcióra képes értelemmel), akkor azt kockáztatjuk, hogy bizonyos embertársainkat megfosztjuk az erkölcsi státuszról.

1 ■ A fordítás a 2002-ben újra kiadott 1990-es második kiadás alapján készült. (Peter Singer: *Animal Liberation*. 2. kiad., New York Review – Random House, New York, 2002.)

2 ■ Jaime Lowe: *Peter Singer on the animal rights revolution 4 decades after he started it*. 2014. szept. 19., <https://www.thedodo.com/peter-singer-on-the-animal-rig-726248280.html>

3 ■ Peter Singer: All Animals are Equal. *Ethical Exchange*, 1 (1974), 5. szám.

4 ■ Peter Singer: Minden állat egyenlő. Ford. Körmenty Pál – Mund Katalin. In: Lányi András – Jávor Benedek (szerk.): *Környezet és etika*. L'Harmattan, Bp., 2005. 39–56. old.

5 ■ Garai Attila fordító jónak látta a *speciesism* terminust 'fajizmusnak' fordítani, feltételezhetően az idegen hangzás tompítása céljából. Az idegen eredetű -izmus képzőt azonban a magyar nyelv jobbára csak jövevényszavakkal kombinálja, éppen ezért a 'fajizmus' hibridus még mesterkéltbben hangzik, mint a vállaltan idegen hangzású 'szpeciészizmus' vagy a korábbi Singer-cikk fordításában használt körülmenyes 'fajsovinizmus' kifejezés. Figyelemre méltó, hogy a kötet bevezetőjét jegyző Kovács József maga is a 'szpeciészizmus' kifejezést használja, a 'fajizmust' szigorúan záró- és idézőjelek között tartja, vélhetően abban bízva, hogy nem terjed el a köztudatban (annak ellenére, hogy a fajizmusnak immár Wikipédia-szócikke is van). Ugyanakkor kijelenthetjük, hogy a 'speciesism' kifejezés fordítására eddig még nem sikerült igazán jó megoldást találni. Ettől eltekintve egyébként maga a fordítás jó általános színvonalú, bár kevésbé gördülékeny, mint a Lányi–Jávor-szöveggyűjteményben megjelent fordítás. Az olyan apróbb fordítói melléfogásokat, mint a notebookkal felszerelt

Azok a törekvések, amelyek – akár explicit módon, akár valamilyen speciális metafizikai minőségre (például az emberi méltóságra, valamilyen intrinzikus értékre) való hivatkozással – az erkölcsi szféra határát az emberi faj határával igyekeznek azonosítani, nem tesznek egyebet, mint hogy egy adott csoporthoz tartozás tényéből vezetik le a csoport tagjainak erkölcsi felsőbbrendűségét. Ennyiben pedig a rasszizmus vagy a szexizmus logikáját követik. Singer ezt az álláspontot nevezi – Richard D. Ryder nyomán – szpeciészizmusnak (speciecism).⁵

Singer utilitárius filozófusként azt az álláspontot képviseli, hogy egy cselekedet akkor helyes erkölcsileg, ha minden érintett erkölcsi szubjektum (hasznoló) érdekét egyenlően figyelembe véve a lehető legnagyobb örömet és a lehető legkisebb szenvedést eredményezi, azaz ha a lehető legtöbb – tágan értelmezett – érdeket segíti érvényesülni. Minthogy az állatok is erkölcsi szubjektumok, ha erkölcsileg helyesen akarunk eljárni, az ő érdekeiket is figyelembe kell vennünk. Ha pedig egy tevékenységről vagy gyakorlatról mondunk erkölcsi ítéletet, meg kell vizsgálnunk, sérül-e az érintett állatok érdeke, és hogy az esetleges érdeksérelem utilitárius alapon igazolható-e (nem egy még nagyobb érdeksérelem elkerülését szolgálja-e). Singer könyvének nagy részét a laboratóriumi és nagyüzemi gazdaságokban sínylődő temérdek állat szenvedésének tényszerű bemutatása teszi ki. Azok a tevékenységek, amelyek ezt a szenvedést fenntartják, morálisan igazolhatatlanok, hiszen az állatoknak az elemi szükségleteikhez és alapvető jólétükhöz fűződő érdekei sérülnek az emberek nem életbevágó – például kulináris, esetleg gazdasági – érdekei rovására. Az ilyen tevékenységek tehát erkölcsileg helytelenek, megszüntetésük pedig erkölcsi kötelesség.

zoológusok (231. old.) vagy a halászhalókba belefulladó delfinnek (234. old.), gondosabb szerkesztői munkával könnyedén ki lehetett volna küszöbölni.

6 ■ Lásd pl. Tom Regan kantianus és Mark Rowlands rawlsianus elméletét. Tom Regan: *The Case for Animal Rights*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles, 1983.; Mark Rowlands: *Animal Rights: Moral Theory and Practice*, 2. kiad., Palgrave Macmillan, New York, 2009.

7 ■ Lásd pl. a Gallup amerikai és az Eurobarometer európai felméréseit. Rebecca Riffkin: *In US, more say animals should have same rights as people*, <https://news.gallup.com/poll/183275/say-animals-rights-people.aspx>, 2015. máj. 18.; Special Eurobarometer 442: *Attitudes of Europeans towards animal welfare* https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2096_84_4_442_ENG, 2016. márc. 15. Ezt a – jelenleg is tartó – globálisnak is tekinthető trendet természetesen nem lehet kizárólag Singer könyvének hatásával magyarázni. Ugyanakkor tény, hogy se szeri, se száma azoknak a személyes beszámolóknak, amelyek valóságos megvilágosodásélményként írják le a könyvvel való találkozást. Ilyen Singer-konvertita például Ingrid Newkirk, a PETA (People for the Ethical Treatment of Animals) elnöke, vagy Steven Wise amerikai jogász, aki évtizedek óta küzd az amerikai bíróságokon az emberszabású majmok „nem emberi személyiségként” (non-human personhood) való elismeréséért.

8 ■ Sholto Byrnes: Roger Scruton: The patron saint of lost causes. *Independent*, 2005. júl. 3. <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/roger-scruton-the-patron-saint-of-lost-causes-296509.html>.

Mi tehát a teendő? Singer – a könyv címének radikális implikációi dacára – nem a ketrecek és kerítések lerombolását javasolja, már csak azért sem, mert az önmagában aligha vezetne az állatok szenvedésének csökkenéséhez. Singer szerint a kifogásolható intézményes tevékenységek ellen fellépő társadalmi és politikai aktivizmusra van szükség. Be kell látnunk, hogy a legtöbb szenvedésért felelős gyakorlatot – az évről évre állatok százmillióit megnyomorító nagyüzemi állattartást – végső soron a kereslet tartja fenn, éppen ezért a leghatékonyabb fegyver ellene az összehangolt, nagy léptékű bojkott. Ahol a húsfogyasztás lényegében egyet jelent a nagyüzemi állattartás anyagi támogatásával – tehát Európában, az Egyesült Államokban, Ausztráliában és a világ egyre több részén –, ott a vegetarizmus erkölcsi kötelesség.

Singer nézetei sokak számára revelációként hatottak, ugyanakkor sokan sokféleképpen bírálták. A filozófiai kritikák egy része az utilitárius erkölcsfilozófia gyenge pontjait vette célba, különös tekintettel arra a nehézségre, hogy az utilitarizmus látszólag bármilyen, intuitív elborzasztó cselekedetnek erkölcsi igazolást adhat, ha adott körülmények között a többség érdekei háttérbe szorítják a kisebbség érdekeit. Ez a kritika azonban nem érintette Singer könyvének legfontosabb belátását – jelesül azt, hogy az erkölcs szféráját ki kell terjeszteni az állatokra is. Ez az álláspont nem egészen két évtized leforgása alatt elfogadott nézetté vált a morálfilozófusok körében, ami bizvást felér a hagyományosan emberközpontú nyugati erkölcsfilozófia forradalmával. Számos filozófus arra a belátásra jutott, hogy az állatok erkölcsi státusza utilitárius elköteleződés nélkül is védhető, amit az elmúlt évtizedekben megjelent deontológiai, szerződéselvű vagy éppen erényetikai kísérletek sokasága is tanúsít.⁶ Mindeközben a felmérések szerint a közvélemény állatjóléti kérdések iránti érzékenysége és a vegetariánus vagy vegán étrendet követők száma is drasztikusan megnőtt.⁷

Am nem mindenki hódolt be a korszellemnek. Roger Scruton, a nemrégiben elhunyt konzervatív filozófus állatfelszabadítással kapcsolatos álláspontját jól jellemezte, hogy szabadidejében a hagyományos angol rókavadászatnak hódolt, és saját háztáji gazdaságot vezetett. Az emberiség kitüntetett erkölcsi státuszáért aggódó filozófus egy alkalommal kolbásszal kínálta az *Independent* újságíróját, nem rejtve véka alá, hogy a különleges ingyencsészt maga készítette saját, Singer névre hallgató disznajából.⁸ Annyi engedményt azonban mégiscsak tett a korszellemnek, hogy írásaiban Singer nézeteit nem söpörte le egyszerűen az asztalról, mint ahogyan szellemi elődei tették a XIX. században az olyan úttörő állatvédők érveivel, mint például Henry Salt. Azt is hajlandó volt elismerni, hogy nyilvánvalóan erkölcstelen az a rendszer, amelyben a húsáért nevelt állat élete „egyetlen hosszú kinszenvedés”. Ezzel lényegében elismerte a nagyüzemi állattartás gyakorlatának tart-

hatatlanságát.⁹ Scruton szerint erkölcsileg védhető, sőt morálisan értékes tevékenység a háziállatoknak a háziiasítás során kialakult igényeit és szükségleteit szem előtt tartó, jellemzően kisléptékű, hagyományos állattartás. Ha az állat kiegyensúlyozott, egészséges életet él, és életének gyorsan, szenvedés nélkül vetnek véget, akkor nem történik erkölcsileg kifogásolható cselekedet. Sőt maga a lemészárolt állat is nyertese az állattartás ezen formájának, hiszen csak azért élvezhette rövidke földi életét, mert az emberek igényt tartottak a halála után belőle készült élelmiszerekre. Ha mindenki vegetáriánus, akkor szarvasmarhákra, csirkékre és disznókra sincs szükség.

Ez az ellenvetés mint a legjobb érv a húsevés mellett – amelyet Scrutonon kívül mások is megfogalmaztak – *Az állatok felszabadításának* megjelenése után sokáig kísérte Singert.¹⁰ A könyv második kiadásában elismeri, hogy távolról sem világos, milyen értelemben okoz veszteséget a gyors, fájdalommentes halál olyan lényeknek, amelyek nem képesek vágyakozásra a jövőt illetően, de végül azzal a „tisztán gyakorlati” megfontolással zárja le a kérdést, hogy amíg „állatokat ölünk azért, hogy megehessük őket [...], úgy fogunk gondolni rájuk, mint tárgyra. [...] Így legjobb kimondani azt az egyszerű, általános elvet, hogy az állatok táplálkozási célból való megölése kerülendő, kivéve, ha ez nélkülözhetetlen az életben maradásunkhoz.” (236–237. old.)

Mások nem elégedtek meg azzal, hogy – egyébként is egyre kevésbé realizisztikus – kivételeket keressenek a vegetarizmus erkölcsi imperatívusza alól, és arra hívják fel a figyelmet, hogy a tiltásnak még Singer utilitárius fogalmi rendszerét elfogadva sincs értelme. A húsevés bojkottja azon a feltevésen alapul, hogy ha elég sokan váltanak húsmentes étrendre, a piac igazodni fog a csökkenő kereslethez, az üzemek egyre kevesebb húsárut termelnek, és egyre kevesebb állatnak kell végigszenvednie az erőszakos halálba torkolló nagyüzemi létet. R. G. Frey arra hívja fel a figyelmet, hogy bár a Singer könyvének megjelenését követő évtizedekben a nyugati társadalmakban soha nem látott mértékben nőtt a vegetáriánusok száma, ezzel párhuzamosan a globális húsfogyasztás mégis szédítő ütemben emelkedett.¹¹ A húsfogyasztást megtagadók számának növekedése össze sem mérhető a piacra belépő új fogyasztók számával és az általános kereslet drámai növekedésével.¹² A bojkott tehát nem érte el a célját, és az utilitárius fogalmi keretben – ahol a cselekedet morális minőségét a következményei határozzák meg – ez több mint sikertelenség. Annnyit jelent, hogy a bojkott erkölcsileg sem igazolható.¹³

Ezzel el is érkezünk Singer könyvének időtállóságához. *Az állatok felszabadításának* közvetlen szerepe volt az állatokkal kapcsolatos morális diskurzus, valamint az állatjóléti és -jogi mozgalmak elindításában, amelyek társadalmi léptékben is kimutatható szemléletváltáshoz vezettek. A fogyasztók egyre tudatosabbak a választásaikban, egyre nagyobb az érzékenység

az állatjóléti megfontolások iránt. Ki lepődik meg manapság, ha azt hallja, hogy a nagyüzemi állatfarm rettenetes hely? Singer könyvének elsőpró sikere bizonyos mértékig trivialisálta is a mondanivalóját. Am ez a siker más szempontból is ellentmondásos: az állatjólét ügye, amit a könyv képvisel – mindent összevetve – totális kudarc. Több állat szenved a vacsoránkért túlszűfolt ketrecekben, teherautókon és vágóhidakon, mint bármikor a történelem folyamán. Hogyan lehetséges ez? A Singer felvetette problémák és kérdések aktuálisabbak, mint valaha. Ha egy küzdelem sikertelennek bizonyul, érdemes lehet visszatérni a kezdetekhez – ezt most már a magyar olvasóközönség is megteheti. Az emberiség által okozott állati szenvedés problémájának megoldásához nyilván meg kell majd haladni Singer könyvét, ahogyan minden eddigi intellektuális és gyakorlati erőfeszítést is. *Az állatok felszabadítását* legfeljebb csak ezután lehet egyszer és mindenkorra félretenni. □

9 ■ Roger Scruton: *The Conscientious Carnivore*. In: Steve F. Sapontzis (ed.): *Food for Thought*. Prometheus Books, Amherst, 2004. 87. old.

10 ■ Peter Singer – Jim Mason: *The Ethics of What We Eat: Why Our Food Choices Matter*. Rodale, Emmaus – New York, 2006. 248 skk. old.

11 ■ R. G. Frey: *Utilitarianism and Moral Vegetarianism Again: Protest or Effectiveness?* In: Sapontzis (ed.): *Food for Thought*, 118–123. old.

12 ■ A drámai növekedésért elsősorban az olyan feltörekvő piacok felelősek, mint Kína vagy Brazília, ahol a középosztály rohamos bővülésével egyre többen engedhetik meg maguknak a rendszeres húsfogyasztást.

13 ■ A nem következményelvű megközelítések – például Rowlands és Regan említett elméletei – számára ez az ellenvetés nem jelent kihívást. Az a tény, hogy Singer a Katarzyna de Lazari-Radekkel közösen írt, Henry Sidgwickről szóló könyvében (*The Point of View of the Universe: Sidgwick and Contemporary Ethics*. Oxford University Press, New York, 2014.) a preferencia-utilitarizmustól a hedonisztikus utilitarizmus felé mozdult el, egyszersmind számára is kiutat jelenthet a dilemmából, hedonista álláspontonról ugyanis az ellenvetés hatékonyabban kivédhető.